

contra istum diceret; grave videretur: ita vir bonus est, ut, etiam si inimicissimus isti esset, tamen ejus testimonio credi oporteret.

Admiratur & exspectat, quidnam Vettius dicturus sit. Nihil dicit ex tempore: nihil ex sua voluntate: nihil, ut ei utrumvis fieri licuisse videatur. Misit in Siciliam literas ad Carpinatum, cum esset magister scripturae, & ejus societatis publicanorum: quas ego Syraculis, apud Carpinatum in literarum allatarum libris; Romae, in literarum missarum apud magistrum Tullium, familiarem tuum inveni: quibus ex literis impudentiam scenerationis, quaeso, cognoscite. LITERÆ MISSE L. VETTI, L. SERVILII, C. ANTISTII, MAGISTRORUM. Praesto se tibi ait futurum Vettius, & observatum, quemadmodum rationes ad aërium referas: ut, si hanc ex foenore populo pecuniam non retuleris, reddas societati. Possumus hoc teste, possumus P. Servilii, & C. Antistii, magistrorum literis, primorum hominum atque honestissimorum, possumus auctoritate societatis, ejus literis utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora, aut graviora quaerenda sunt?

LXXII. Vettius, tuus familiarissimus; Vettius, tuus affinis, cujus sororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quaestoris, testatur impudentissimum tuum furtum, certissimumque peculatum. Nam quo alio nomine, pecuniae publicae sceneratio est appellanda? RECITA RELIQUA. Scribam tuum, dicit, Verres, hujus praescriptorem scenerationis fuisse. Ei quoque magistri minantur in literis: etenim casu scribae tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centenas ab se ablatas ferendum non putant: & recte non putant. Quis enim hoc fecit unquam? Quis denique conatus est facere, aut posse fieri cogitavit, ut, cum senatus publicanos usura saepe javisset²⁸, magistratus a publicanis pecuniam

pro

²⁸ *Usura javisset*] Id est, utendam pecuniam eis sine foenore reliquisset. Jvari enim recte dicitur aliquis ea re, quae, cum exigi possit, non exigitur; sed ut utenda relinquatur. Plautus sensus: qui tamen Cironio non placet: immo pro *usura javisset*,

scribendum putat, *versura javisset*: id est, mutuo & quidem gratuito: nam *versura*, inquit, idem est ac, mutuum, sive gratuitum, sive foenore. Vide de *per. ver. lib. xv. cap. 3. Hooten.*

pro usuris auferret auferre? Certe huic homini spes nulla salutis esset, si publicani, hoc est, si equites Romani judicaret.

Minor esse nunc, Judices, vobis disceptantibus debet: & tanto minor, quanto est honestius alienis injuriis, quam re sua commoveri. Quid ad hæc respondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendes? Negare qui potes? an ut tanta auctoritate literarum, tot testibus publicanis convincare? Licuisse vero qui? si mehercule te pecuniam tuam, non populi Romani, in provincia sceneratum docerem, tamen effugere non posses. Sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed a publicanis foenore accepto: hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modo cæteri, sed tu ipse nihil audacius, improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, Judices, dicere audacius esse, aut impudentius, quod permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino. Major hæc præda fortasse est: sed illa impudentia certe non minor. Et, quoniam de illa sceneratione satis dictum est, nunc de hac tota pecunia averfa, quaeso, cognoscite.

LXXIII. Siciliae civitates multae sunt, Judices, ornatæ, atque honestæ: ex quibus in primis numeranda est civitas Halesina. Nullam enim reperietis aut officiis fidiorem, aut copiis locupletiolem, aut auctoritate graviorem. Huic iste in annos singulos, cum sexaginta tritici millia modium imperavisset, pro tritico nummos abstulit, quanti erat in Sicilia triticum: quos de publico nummos acceperat, retinuit omnes. Obstupui, Judices, cum hoc mihi primum Halesinae demonstravit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summa prudentia, summa auctoritate præditus, Halesinus Aeneas: cui senatus dederat publice causam, ut mihi, fratrique meo gratias ageret; & simul qui nos ea, quæ ad judicium pertinebant, doceret.

Demonstrat, hanc istius consuetudinem ac rationem fuisse: cum omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset

esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere a civitatibus; frumentum improbare; quantum frumenti Romam esset mittendum, tantum de suo quaestu, ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes: inspicio literas: video frumenti granum Halefinos, quibus LX millia modium imperata erant, nullum dedisse: pecuniam Volcatio, Timarchidi, scribae dedisse. Reperio genus hujusmodi, Judices, praeda, ut praetor, qui frumentum emere debebat, non emat, sed vendat: pecunias, quas civitatibus distribuere debebat, eas omnes avertat, atque auferat. Non mihi jam furtum, sed monstrum, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, suum probare: cum suum probasset, pretium ei frumento constituere: quod constitisset, id civitatibus auferre: quod a populo Romano accepisset, tenere.

LXXXIV. Quot vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? pecuniam habes aliquam Siciliam, quae tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Cum senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut cum populus jubet: hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, cum civitatum Siciliae vulgo omne frumentum improbas, num ex Aegypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halefinum, Cephaloeditanum, Thermitanum, Amelstratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multarum praeterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agrum frumentum ejusmodi, te praetore, ferrent, quod nunquam antea; ut * neque mihi, neque tibi, neque populo Romano posset probari, praesertim cum ex iisdem agris, ejusdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipis advexissent? Quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum non probaretur? Dubiumne est, quin ista omnis improbatio cogenda pecuniae causa nata sit?

Esto: improbas Halefinum: habes ab alio populo quod pro-

²⁹ Quid?] Afferunt Lambino legendum reperias aliquid accidit, ut. Idem. censenti, Quae. Nam ut ille observat, non * Vid. Man. Lamb. omittunt neque mihi.

probes. Eme illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab iis, quos repudiasti, exigis tantum pecuniae, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas. Dubium est quid egeris? In medimna singula video ex literis publicis tibi Halefinos H-S quinos de nos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidisse.

LXXV. Quae est ergo ista ratio, aut quae potius amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus & populus Romanus emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde a civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cum ex arario acceperis? Utrum te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere a Siculis, an populi Romani pecunia frumentum ab Siculis emere jussit? Jam vero ab isto omnem illam ex arario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. Accipis enim H-S xv pro medimno. Tanti enim est illo tempore medimnum. Retines H-S xviii. Tanti enim est frumentum Siciliense ex lege aestimatum. Quid interest, utrum hoc feceris, an frumentum non improbaris, sed frumento probato & accepto, pecuniam publicam tesueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, cum aestimatio legis ejusmodi sit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te praetore etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege H-S III aestimatus. Fuit autem, te praetore, ut tu in multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III, quoniam tu tantum a civitatibus in modios singulos exegisti. Cum, si solveres Siculis tantum, quantum te populus Romanus jussisset, aratoribus fieri gratissimum posset: tu non modo eos accipere quod oportebat, noluisti: sed etiam dare, quod non debebant, coegisti. Atque haec ita gesta esse, Judices, cognoscite, & ex literis publicis civitatum, & ex testimoniiis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quae dicimus, rationibus populorum non

interpositis, neque perturbatis, neque repentinis; sed certis, institutis, ordine relata, atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? Dic, dic etiam clarius. *Volcatio, Timarchidi, Mævio.*

LXXVI. Quid est, Verres? ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipis in istis rebus esse verfos? mancipis frumentum improbasse? mancipis pretio cum civitatibus decidisse, & eisdem abs te, illarum civitatum nomine, pecunias abstulisse: deinde ipsos sibi frumentum coemisse: nihil hæc ad te pertinere? Mala mehercule, ac misera defensio, prætorem hoc dicere, Ego frumentum neque attigi, neque apexi: mancipibus potestatem probandi, improbandique permisi: mancipes a civitatibus pecunias extorserunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. Mala est hæc quidem, ut dixi, defensio criminis: sed tamen hac ipsa tibi, si uti cupias, non licet. Vetat te Volcatus, tuæ, tuorumque delicia, mentionem mancipis facere. Timarchides autem, columen familiae vestræ, premit fauces defensionis tuæ: cui simul, & Volcatio pecunia a civitate numerata est. Jam vero scriba tuus annulo aureo suo, quem ex his rebus invenit, ista te ratione uti non finet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare, te Romam frumentum emptum Siculorum pecunia misisse: publicam pecuniam domum tuam convertisse? O consuetudo peccandi, quantam habes iudicanditatem in improbis, & audacibus, cum poena abfuit, & licentia consecuta est!

Iste in hoc genere peculatus non nunc primum invenitur: sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quaestori ad sumptum exercitus consularis: vidimus paucis post mensibus & exercitum, & consulem spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine, ac tenebris, quæ totam rempublicam tum occupaverant. Iterum gessit hereditariam quaesturam³⁰ cum Dolabella: magnam pecuniam aver-

³⁰ *Hereditariam quaesturam*] Malleolo quaestore mortuo. Hereditariam vocat, quod eam ut hereditatem quandam accepit, in qua lucri plurimum faceret. Lib. 1. C. *Malleolo*, quaestore Cn. Dolabellæ, occiso, duas sibi hereditates venisse arbitratus est, unam quaestoria procuratoris, alteram tutelæ. Marcius.

tit: sed ejus rationem cum damnatione Dolabellæ permiscuit. Commissa est pecunia tanta prætori: non reperietis hominem timide, nec leviter hæc improbißima lucra ligurientem: devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita serpit illud insitum in natura malum, consuetudine peccandi libera, finem ut audaciæ statuere ipse sibi non possit. Tenetur igitur aliquando, & in rebus tum maximis, tum manifestis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse, non solum ut eas poenas, quas proxime meruisset, solveret: sed ut illa etiam scelera ejus in Carbonem, & in Dolabellam vindicarentur.

LXXVII. Etenim nova quoque alia res extitit, Judices, in hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam, permultos aratores in alteras decumas, & in hæc decem millia modium, quod emptum populo Romano darent, non habuisse; sed a tuo procuratore, hoc est ab Apronio, emisse; ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc præteream, quod in multis est testimoniis expositum: potest illo quidquam esse certius, in tua potestate, atque in tuis horreis omne frumentum Sicilia, per triennium, atque omnes fructus agri decumani fuisse? Cum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum, & compressum possidebas? Itaque in eo frumento primus tibi ille quaestus fuit, ipsius frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum improbißime per triennium partum, non semel, sed bis, neque uno, sed duobus pretiis, unum & idem frumentum vendidisti: semel civitatibus H-S xv in medimnum; iterum populo Romano, a quo H-S xviii in medimna, pro eodem illo frumento abstulisti.

At enim frumentum Centuripinorum, & Agrigentinarum, & nonnullorum fortasse præterea, probasti; & his populis pecuniam dissolvisti. Sint aliqua civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. Quid tandem? his civitatibus omnine pecunia, quæ pro frumento debita est, dis-

luta est? Unum mihi reperi, non populum, sed aratorem: vide, quare, circumspecte, si quis forte ex ea provincia, in qua tu triennium praefuisti, qui te nolit perisse: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad statuum pecuniam contulerunt, qui sibi dicat pro frumento omne esse, quod oportuerit, solutum. Confirmo, Judices, neminem esse dicturum.

LXXVIII. Ex omni pecunia, quam aratoribus solvere debuisti, certis nominibus deductiones fieri solebant: primum pro spectatione³¹, & collybo³²: deinde pro nescio quo cerario. Haec omnia, Judices, non rerum certarum, sed furtorum improbissimorum sunt vocabula. Nam collybus esse qui potest, cum utantur omnes uno genere nummorum? Cerarium³³ vero quid? quomodo hoc nomen ad rationes magistratus, quomodo ad pecuniam publicam allatum est? Nam illud genus tertium deductionis erat ejusmodi, quasi non modo liceret, sed etiam oporteret: nec solum oporteret, sed plane necesse esset. Scribae nomine de tota pecunia binæ quinquagesimæ detrahebantur³⁴. Quis tibi hoc concessit? quæ lex? quæ senatus auctoritas? quæ porro æquitas, ut tantam pecuniam scriba

tuus

³¹ Pro spectatione] Id est, exploratione, & probatione pecuniarum. Spectationes pecuniarum alio nomine Nummularii appellabantur. Eorum diligentia erat inspicere nummos, qui ad se deferbantur; & explorare an probi essent; cuius auri; an non suberati; an æqui ponderis; an bonæ fusionis, &c. Hinc sumpta metaphorâ Chærea lepide dicit se elegantem esse formarum spectatorem. Apud Terentium in Eunuch. act. 111. sc. 5. v. 18. Hortentius.

³² Collybo] Id est, permutatione. Collybus proprie significat nummulum æreum, cuius bos effectus impressus. Sed quia minoris hinc nummis permutari solebat aurum argentumque: hinc factum, ut generatim pro pecunie permutatione dici coeperit: & latius etiam, ut hoc loco, accipitur, pro interritamento nummorum ex permutatione pecuniarum fieri solet apud nummularium. Nam pecunia, quam quis habet, cum aut abrogata est, aut non recepta in ea provincia, in qua debet expendi, tum illa permutatur; & num-

mulari permutanti, pro permutatione danatur nummi aliquot, lucri nomine. Quod lucrum etiam Collybus appellatur. Idem.

³³ Cerarium] Erat pecunia, quam Verres exigebat pro cera, seu, pro ceratis tabulis, in quas erogata aratoribus pecuniam scribae referebant. Sic hodie publicanorum fisci pro scheda acceptationis, Gall. pour la quit-tance, denarios aliquot exigunt. Idem.

³⁴ Scribae nomine de tota pecunia binæ quinquagesimæ detrahebantur] Hoc per se apertum fiet apertius, si dixeris de quinquaginta, verbi gratia, nummis duos nummos in lucrum scribae fuisse detractos, ita ut, pro quinquaginta qui deberentur, arator octo & quadraginta tantum acciperet. Sic supra c. 49, summae decumarum Leontini tres quinquagesimas addere coacti; pro centum, & sex millibus modium, centum & sex millia dederunt. Nam sex millia sunt tres quinquagesimæ centum millium. Idem.

* Vist. Man. auferret Lamb. auferret.

tius * auferret, siue de aratorum bonis, siue de populi Romani vestigalibus?

Nam si potest ista pecunia sine aratorum injuria detrahi: populus Romanus habeat, praesertim in tantis ærii angustiis. Sin autem & populus id voluit, & æquum ita est, solvi aratoribus: tuus apparitor parva mercede populi conductus, de aratorum bonis prædabitur? & in hac causa scribarum ordinem in me concitabit Hortentius? & eorum commoda a me labefactari, atque oppugnari injuria dicet? quasi vero hoc scribis ullo exemplo sit, aut ullo jure concessum. Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos constat sanctissimos homines, atque innocentissimos fuisse? Non me fugit, Judices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri, atque haberi. In his temporibus verborum miseris ac perditis. Nuper, Hortensi, quaestor fuisti. Quid tui scribae fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, cum in eadem ista Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam solverem; & mecum duos frugalissimos homines scribas habebam, L. Mamilium, & L. Sergium: non modo istas duas quinquagesimas, sed omnino nummum nullum cuiquam esse deductum.

LXXIX. Dicerem³⁵, hoc mihi totum esse attribuendum, Judices, si illi unquam a me hoc postulassent, si unquam omnino cogitassent. Quamobrem enim scriba deducat, ac non potius mulio, qui advexit³⁶? tabellarius, cujus adventu certiores facti petiverunt? præco, qui adire jussit? viator, ac Venerius, qui fiscum sustulit? Quæ pars operæ, aut opportunitatis in scriba est, cur ei non modo merces tanta detur, sed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo est honestus: quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? Est vero honestus, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ,

D d d 2

peri-

³⁵ Dicerem] Gloriarer illos a me coactos fuisse. Idem.

³⁶ Advexit] Pecuniam. Certiores facti aratores venerunt ad prætorem. Petiverunt. Censet Gravius vocem hanc, ut irreptitiam,

delendam esse. Qui adire, qui eos, cum ad prætorem venerunt, nominatim vocavit. Qui fiscum sustulit. Qui saccos plenos pecuniæ, quæ numeranda erat aratoribus, sustulit, & attulit. Idem.

periculaque magistratum³⁷ committuntur. Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, patribus-familias, viris bonis, atque honestis, percontamini, quid sibi istæ quinquagesimæ velint: jam omnes intelligeris, novam rem totam, atque indignam videri.

Ad eos me scribas revoca, si placet: noli hos colligere³⁸, qui nummulis corrogatis de nepotum donis, ac de scenicorum corollariis, cum decuriam³⁹ emerunt, ex primo ordine expolorum⁴⁰ in secundum ordinem⁴¹ civitatis se venisse dicunt. Eos scribas tecum disceptatores hujus criminis habebō, qui istos scribas esse moleste ferunt. Tametsi, cum in eo ordine⁴² videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriae propositus est, & dignitati: mirabimur, turpes aliquos ibi esse, quo cuivis licet pretio pervenire?

LXXX. Tu ex pecunia publica H-S tredecies scribam tuum permisso tuo cum abstulisse fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas esse? hoc ferre quemquam posse? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire arbi-

³⁷ Periculaque magistratum] Pericula hoc loco sunt libelli, seu tabulæ, quibus aliquid consignatur. Magistratum administrationis tabulas scribis diligenter consuebant, ex quibus postea ratio istius administrationis senatui reddi posset; ideo iis, quibus illa tabulæ committuntur, magistratum pericula committi artissimo dicuntur: id est, tabulæ ex quibus senatus periculum seu documentum capiet, recte ne, an secus provincia administrata fuerit. Idem.

³⁸ Noli hos colligere] Similes Veris scribæ, quem Orator scenicum fuisse significat, ineptum quidem, & ex iis maxime qui excluderentur; sed qui tamen ab iis qui suas spes in ludis profundeabant, scenicisque corollariis prebentur, locupletatus, locum in aliqua scribarum decuria comerat. Nepotes, si dicuntur, qui temere & inconsulte laudando; qui epulis, ludis, comotationibus, patrimonialia sua effundunt. Hi solebant in theatro sæpe, ad ostendendam suam liberalitatem, pecunia, aut aliis muneribus histriones donare. Corollarium, dicitur id, quod additur præter debitum. Fit a corollis, quæ actoribus, cum placerant, in scena olim dari solebant. Idem.

³⁹ Cum decuriam] Id est, locum in aliqua scribarum decuria. Porro decurie erant collegia, in quibus librarii, scribæ, libreres, viatores, nomenclatores, accensi magistratum Romanorum censuebantur. H. Valerius ad Ann. Marc. lib. xx.

⁴⁰ Expolorum] Histriones, cum eorum actio, aut pronuntiatio non probatur, exhibantur, & expoliuntur. In iis fuisse videtur scriba Veris, antequam decuriam emerit. Primus ordo expolorum decuriam significat histriones; in quo fessive Cicero, cum videtur laudare, dicens, primus ordo, vituperat, subjungens expolorum. Manut.

⁴¹ In secundum ordinem] Is est equester ordo. Primus erat senatorius. Se venisse dicunt. Non quod revera venerint; sed quod venisse se sibi videantur; quia decuriam emerunt, unde in equestrem ordinem ascendi solet. Idem.

⁴² In eo ordine] Senatorio. Manut. Interpretatur Grævus de scribis, quorum ordinem honestum esse modo dixit Tullius. Sed eum resellunt ipsa Ciceronis verba. Quis enim dicat parere dignitati ordinem, quo cuivis licet pretio pervenire? Horrensus.

arbitrare? Qua in civitate C. Catoni⁴³, clarissimo viro, consulari homini, H-S XVIII millibus lis æstimata sit; in eadem civitate apparitori tuo esse concessum, ut H-S uno nomine tredecies auferret? Hinc ille est annulus aureus, quo tu istum in concione donasti⁴⁴. Quæ tua donatio singulari impudentia prædita, nova Siculis omnibus, mihi vero etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim nostri imperatores, superatis hostibus, optime republica gesta, scribas suos annulis aureis in concione donarunt. Tu vero quibus rebus gestis, quo hoste superato, concionem, donandi causa, advocare ausus es? Neque enim solum scribam tuum annulo, sed etiam virum fortissimum, ac tui dissimilimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, corona & phaleris, & torque donasti, M. Cossutium, sanctissimum virum, atque honestissimum, M. Caltritium, summo splendore, ingenio, gratia præditum.

Quid hæc sibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos præterea, potentissimos, nobilissimosque donasti; qui non, quemadmodum sperasti, tardiores fuerunt: sed ornatores tuo iudicio ad testimonia dicenda venerunt. Quibus ex hostium spoliis? de qua victoria? qua ex præda aut manubiis, hæc abs te donatio constituta est? An quod, te prætore, paucorum adventu myoparonum, classis pulcherrima, Siciliae propugnaculum, præsidiumque provinciae, piratarum manibus incensa est? an quod ager Syracusanus prædonum incendiis, te prætore, vastatus est? an quod forum Syracusanum navarchorum sanguine redundavit? an quod in portu Syracusano piraticum myoparo navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidit arbitrer: nisi forte id egisti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum tuarum male gestarum liceret.

Annulo est aureo scriba donatus, & ad eam donationem

CON-

⁴³ Catoni] Judicatus est Caro de provincia prædatus fuisse ad festertium decem & octo millia, (Gall. 1800. lrv.) atque nulla dignitatis hominis, aut tenuitatis pecunie habita ratione; ut eam restitueret, con-

demnatus est. Consul fuit C. Cato anno 639. Ex consulatu Macedoniam administravit, ex qua reperundarum est damnatus. Idem.

⁴⁴ Donasti] Atque equitem fecisti: nam annulus erat equitum Rom. insignis. Idem.

concio est advocata. Quod erat os tuum, cum videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iste annulus aureus donabatur, qui ipsi annulos aureos posuerant, liberisque detraxerant, ut esset, unde scriba tuus⁴⁵ hoc tuum munda ac beneficium tueretur? Quæ porro præfatio tuæ donationis fuit? Illa scilicet vetus, atque imperatoria? *Quando tu quidem in prælio, in bello, in re militari*: cuius ne mentio quidem, te prætor, ulla facta est. An illa? *Quandoquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate, ac turpitudine defuisti: omnibusque in iisdem flagitiis necum & in legatione, & in prætura, & hic in Sicilia versatus es: ob hæc res, quoniam te locupletavi, hoc annulo aureo dono*. Vera hæc fuisset oratio. Non enim iste annulus aureus abs te datus, istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem annulum ab alio datum, testem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniæ iudicamus.

LXXXI. Dictum, *Judices*, est de *decumano* frumento: dictum de *Empro*: extremum & reliquum est, de *æstimato*⁴⁶. Quod cum magnitudine pecuniæ, tum injuriæ genere quemvis debet commovere: tum vero eo magis, quod ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed improbissima confessio comparatur. Nam cum ex senatus-consulto & ex legibus frumentum ei in cellam sumere liceret: idque frumentum senatus ita æstimasset, quaternis H-S tritici modium; binis, hordei: iste, numero ad summam tritici adjecto, tritici modios singulos cum aratoribus denariis ternis⁴⁷ æstimavit. Non est in hoc crimen, Hortensi: ne forte ad hoc meditare; multos sæpe viros bonos, & fortes, & innocentes cum ara-

tori-

⁴⁵ *Ut esset unde scribis tuus*] Ut census equestris tuo scribe conficeretur, unde jus haberet annuli illius gestandi, qui muneris ac beneficii tui esset. Census equestris sestertium erat quadringentorum millium. Gall. 40000. lro. Idem.

⁴⁶ *De æstimato*] De quo hæc habet. Dabat prætor provincia frumenti in cellam, seu ad usus domesticos, certum modiorum numerum; quorum singuli quaternis sestertiis solvebantur aratoribus, ex senatus-consulto. Licet prætor pro frumento pecuniam, si

veller, accipere: non illam solum ex senatus decreto constitutam, sed tantam quantum in singulos modios ipse pro jure suo constituerat. Itaque in ea re, ut ait Aconius, avarissimi quique prætores infinitam pecuniam contrahebant, iniquum pretium facili imperando. Idem.

⁴⁷ *Denariis ternis*] Quaternis sestertiis, Gall. 8. *aff.* in modios singulos erat senatus æstimatio, pro ea denarios ternos. Gall. 24. *aff.* Verres exegit ab aratoribus. Idem.

toribus, & cum civitatibus frumentum, in cellam quod sumi oporteret, æstimasse, & pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri: scio, quid liceat. Nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius facto reprehenditur. Hoc reprehendo, quod, cum in Sicilia H-S 11 tritici modius esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summum H-S ternis: id quod & testimoniis omnibus, & tabulis aratorum planum factum antea est: tum iste pro tritici modis singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen est; ut intelligas, non ex æstimazione⁴⁸, neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex coactione annonæ, atque æstimationis.

LXXXII. Etenim hæc æstimatio nata est, *Judices*, initio, non ex prætorum aut consulum, sed ex aratorum atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui, cum frumentum deberetur, pecuniam posceret. Certe hoc ab aratore primum est profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur: cum aut frumentum vendidisset, aut servare vellet, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollet, petivit in beneficii loco & gratiæ, ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex hujusmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magistratum, consuetudo æstimationis introducta est.

Secuti sunt avariores magistratus: qui tamen in avaritia sua non solum viam quæstus invenerunt, verum etiam exitum, ac rationem defensionis. Instituerunt semper ad ultima ac difficillima loca adportandum frumentum imperare, ut vestitura difficultate, ad quam vellent æstimationem pervenirent. In hoc

⁴⁸ *Non ex æstimazione*] Non ex eo Verrem reprehendo, quod frumentum æstimavit; quia id jam antea ab aliis factum scio; neque ex eo maxime, quod ternos denarios pro singulis modis accepit; potius enim in caritate annonæ modius tanto æstimari. Sed ex eo illum reprehendo, quod modiorum, qui dari debebant, numerus auferit; & ex eo illum reprehendo, quod modiorum singulos, in vilitate annonæ, modiorum singulorum æstimationem ad ternos denarios produxerit. Hoc crimen est. Atque adeo non

avaritiam prætoris, sed ejus impudentiam, quod illa coactione consuetudinem, leges, & instituta violavit, accuso. Porro, *annonæ*, pro frumento prætoris annuo sumitur hoc loco. Nam alias rerum omnium ad victum pertinentium, sed maxime rei frumentariæ proventus annuus significat. Annonam veteres pro Dea coluerunt. Declarat inscriptio vetus, *Dive Annone*, apud Voss. in etymol. & *Annonæ Sanctæ*, apud Gruter. p. 81. Idem.

hoc genere facilius existimatio, quam reprehensio, ideo quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus, quod videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt: & ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus, aut audivimus, non fecerint.

Quæro nunc a te, Hortensi, cum utris tandem istius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per beneficium & gratiam civitatibus concesserunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petiisse ab isto aratores, ut, cum H-S ternis tritici modium vendere non possent, pro singulis modis ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc non audes dicere, illuc confugies, vesturæ difficultate adductos, ternos denarios dare maluisse? Cujus vesturæ? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomeliæ ne Ephesum⁴⁹? Video⁵⁰, quid inter annonam interesse soleat: video, quot dierum via sit: video Philomeliensibus expedire, quanti Ephesi sit frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quam Ephesum portare, aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam & legatos mittere. In Sicilia vero quid ejusmodi? Enna mediterranea est maxime. Coge, ut ad aquam tibi, id quod summi juris est, frumentum Enneses metiantur; vel Phintiam, vel Halefam, vel Catinam, loca inter se maxime diversa: eodem die, quo jusseris, deportabunt. Tamen ne vestura quidem opus est. Nam totus quantum hic, Judices, æstimationis, ex annonæ natus est varietate. Hoc enim magistratus in provincia assequi potest, ut ibi accipiat, ubi est carissimum. Ideo valet ista ratio æstimationis in Asia: valet in Hispania: valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento esse non solet. In Sicilia vero quid cujusquam intererat, quo loco daret? neque enim

por-

⁴⁹ Philomeliæ ne Ephesum] An a Philomelio, verbi gratia, urbe Phrygiæ, ultra montes posita, Ephesum usque portandum erat frumentum? quod iter passuum ducentorum triginta millium difficile vesturis faciunt an-

fractus diversi, varique flexus Mæandri. *Idem.*

⁵⁰ Video] Scio frumenti pretium non idem esse omnibus in locis: potest enim pluris esse Ephesi, quam Philomeliæ. *Idem.*

portandum erat: &, quo quisque vehere iustus esset, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidisset. Quomobrem si quid, Hortensi, docere vis; aliquid ab isto simile, in æstimatione, atque a cæteris, esse factum: doceas oportet, aliquo in loco Siciliae, prætoris Verre, ternis denariis tritici modium fuisse.

LXXXIV. Vide, quam tibi defensionem patefecerim; quam iniquam in focios, quam remotam ab utilitate reipublicæ, quam sejunctam a voluntate atque sententia legis. Tu, cum tibi ego frumentum in meis agris, atque in mea civitate; denique cum in iis locis, in quibus es, versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim dare: angulum mihi aliquem eligas provinciæ, reconditum ac derelictum? jubeas ibi me metiri, quo portare non expediat? ubi emere non possum?

Improbum facinus, Judices: non ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum. Tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri, Judices, concedo, & largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iste æstimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitror. Verum enimvero cum esset H-S binis, aut etiam ternis, quibusvis in locis provinciæ, duodecos sestertios exegisti. Si mihi tecum neque de annonæ, neque de æstimatione tua potest esse controversia, quid sedes? quid exspectas? quid defendes? Utrum tibi pecuniæ conciliatæ videntur adversum leges, adversum rempublicam, cum maxima sociorum injuria: an vero id recte, ordine, & republica, sine cujusquam injuria factum esse defendes? Cum tibi senatus ex arario pecuniam prompisset, & singulos tibi denarios adnumerasset, quos tu pro singulis modis aratoribus solveres: quid facere debuisti? Si, quod L. Piso ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit: cum emisset, quanti esset; quod superaret pecuniæ, retulisses. Si, ut ambitiosi homines, aut benigni: cum plaris senatus æstimasset, quam quanti esset annonæ, ex senatus æstimatione, non ex annonæ ratione, solvisses. Sin, ut plerique faciunt, in quo etiam e-

Tom. IV.

E e e rat

rat aliquis quæstus, sed is honestus atque concessus: frumentum, quoniam vilius erat, ne emisses: fumpfisses id nummorum, quod tibi senatus, cellæ nomine, concesserat.

LXXXV. Hoc vero quid est? quam habet rationem, non quero æquitatis, sed ipsius improbitatis, atque impudentiæ? Neque enim est fere quidquam, quod homines palam facere audeant in magistratu, quamvis improbi, quin ejus facti, si non bonam, at aliquam rationem asserre soleant. Hoc quid est? Venit prætor: frumentum⁵¹, inquit, me abs te emere oportet. Optime. Modium denario. Benigne, ac liberaliter: nam ego tribus H-S non possum vendere. Mihi frumento non opus est: nummos volo. Nam speraveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: sed, si ita necesse est, quanti frumentum sit, considera. Video esse binis H-S. Quid ergo a me tibi nummorum dari potest, cum senatus tibi quaternos H-S dederit? Quid postcat⁵², attendite: & vos, quæso, simul, Judices, æquitatem prætoris attendite.

Quaternos H-S, quos mihi senatus decrevit, & ex arario dedit, ego habeo, & in cistam transferam ex fisco. Quid postea? quid? pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Qua ratione⁵³? Quid queris rationem? non tantam rationem res habet, quantam utilitatem, atque prædam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi nummos dare: me tibi frumentum metiri. Tu eos nummos, quos mihi senatus dari voluit, ipse habebis: a me, cui singulos denarios dari oportuit, binos auferes? & huic prædæ ac direptioni, cellæ nomen imponis?

Hæc deerat injuria, & hæc calamitas aratoribus, te prætor, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. Nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modo frum-

⁵¹ Frumentum] Dialogus prætorum inquit, & aratorem. Optime, inquit arator. Modium ait prætor, eam denario, seu quatuor sextertis. Benigne, &c. ait arator. Vendere, subauditur, hic in provincia. Mihi, &c. verba prætoris. Nam, pro sed. Me ad denarios, &c. Me pecuniam pro frumento accepturum. Necesse est, ut ego dem pecuniam. Video esse, inquit Verres. Quid ergo. Verba

aratoris. Dederit, quos possis retinere; & cum frumentum sit vilius. Idem.

⁵² Quid postcat] Verba Ciceronis. Quaternos H-S, verba Verres. Quid postea? verba aratoris. Quid? ait prætor. Idem.

⁵³ Qua ratione] Verba aratoris. Quid queris? verba Ciceronis inserta dialogismo. inquit ille, id est, arator. Idem.

mentum omne amittere, sed etiam omne instrumentum vendere cogeret? Quo enim se verteret, non habebat. Ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emproque frumento, aut nihil datum; aut tantum datum, quantum reliqui scriba fecerat; aut ultro⁵⁴ etiam (id quod didicistis) ablatum.

LXXXVI. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo jure? quo exemplo? Nam, cum fructus diripiabantur aratorum, atque omni lacerabantur injuria, videbatur id perdere arator, quod aratro ipse quæssisset, in quo elaborasset, quod agri segetesque extulissent. Quibus injuriis gravissimis tamen illud erat miserum solatium, quod id perdere videbatur, quod alio prætor, eodem ex agro reparare posset. Nummos vero ut daret arator, quos non aratro, ac manu quærit: boves, & aratrum ipsum, & omne instrumentum vendat, necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem⁵⁵ in nummis: habet idem in urbanis prædiis. Nam cum aratori onus aliquod imponitur, non omnes, si quæ sunt præterea facultates, sed arationis ipsius vis, ac ratio consideranda est; quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit, ac debeat. Quanquam illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti, ac perdit: tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem ipsum, arationis nomine, muneris in republica fungi, ac sustinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur: Alteras: temporibus vestris servendum putant. Dent emptum præterea: dabunt, si voletis.

Hæc quam sint gravia, & quid, his rebus detractis, possit ad dominos puri, ac reliqui pervenire, credo vos ex vestris rebus rusticis conjectura assequi posse. Adde nunc eodem istius edicta, instituta, injurias: adde Apronii, Veneriorumque servorum, in agro decumano regna, ac rapinas. Quantam

E e e 2

⁵⁴ Ultro] Id est, nulla causa, nullo nomine, sed pro Verres ipsius libidine, ablatum est. Idem.

⁵⁵ Habet idem] Facultates in nummis sive in fœnore possitis: sive in arca recondi-

tis. Idem habet villas & prædia. Porro urbana prædia Jurisconsulti appellant, inquit Hotomanus, omnia ædificia, quamvis in villa sint. Idem.

quam hæc omitto: de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magistratibus nostris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? Atqui hoc scitote, aratoribus, hoc prætor, optandum, ac petendum fuisse.

LXXXVII. Sositenus est Entellinus, homo cum primis prudens, & domi nobilis: cujus verba audistis; qui ad hoc iudicium legatus publice cum Arthemone, & Menisco, primariis viris, missus est. Is cum in senatu Entellino multa mecum de istius injuriis ageret, hoc dixit: si hoc de cella, atque hac æstimatione concederetur, velle Siculos fenatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus. Perpicere vos certo scio, Siculis quantopere hoc expediat, non ad æquitatem conditionis, sed ad minima malorum eligenda. Nam, qui mille modium Verri suæ partis in cellam gratis dedisset, duo millia nummum, aut summum tria dedisset: idem nunc pro eodem numero frumenti H-S VIII millia dare coactus est. Hoc arator assequi per triennium certo fructu suo non potuit: venderit instrumentum, necesse est. Quod si hoc munus, & hoc vectigal aratio tolerare, hoc est, Sicilia ferre, ac pati potest; populo Romano ferat potius, quam nostris magistratibus. Magna est pecunia: magnum, præclarumque vectigal. Si modo id salva provincia, si sine injuria sociorum percipere possitis: nihil detraho. Magistratibus tantundem detur in cellam quantum semper datum est. Quod præterea Verres imperat, id, si facere non possunt, recusent: si possunt, populi Romani potius hoc sit vectigal, quam præda prætoris.

Deinde cur in uno genere solo frumenti ista æstimatio constituitur? Si est æqua, ferenda: debet populo Romano Sicilia decumas: det pro singulis tritici modis ternos denarios: sibi habeat frumentum. Data tibi pecunia est, Verres: una, qua frumentum tibi emeris in cellam: altera, qua frumentum emeris a civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. Fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet: exige eadem æstimatione pecuniam a ci-

vita-

vitatibus; & refer, quam accepisti. Tum refertius erit ararium populi Romani, quam unquam fuit.

At enim istam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Perinde quasi aut æquior sit ista æstimatio in tuo, quam in populi Romani commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea, quam tu fecisti, inter se genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verum istam ipsam cellam ferre nullo modo possunt. Ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis, & calamitatibus, quas te prætor tulerunt, in posterum liberentur; istam se cellam, atque istam æstimationem negant se ullo modo ferre posse.

LXXXVIII. Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompejum consulem nuper, homo disertissimus, & omni doctrina, & virtute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter, ac copiose dixisse, ac deplorassee dicitur. Ex quibus hoc iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res est) indignissimum videbatur: qua in re senatus optime, ac benignissime cum aratoribus egisset; large, liberaliterque æstimasset; in ea re prædari prætorem, bonis everti aratores; & id non modo fieri, sed ita fieri, quasi liceat, concessumque sit.

Quid ad hæc Hortensius? Falsum esse crimen? hoc nunquam dicit. Non magnam hac ratione pecuniam captam? ne id quidem dicit. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? qui poterit dicere? Quid igitur dicit? Quid est hoc? utrum crimini defensio, an comitatus exilio quaeritur? Tu in hac republica, an in hac hominum libidine, & (ut adhuc habuit se status judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit; sed ex eo, quod aliquis fecerit, id quod reprehenditur, recte factum esse defendes?

Fecerunt alii alia quam multa: cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quædam omnino in te singularia, quæ in nullum alium hominem dici, neque convenire possint: quædam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob jus dicendum pecunias acceptas, ut ejusmodi cætera, quæ forsitan alii quoque etiam fecerint

illud

illud, in quo te gravissime accusavi, quod ob judicandam⁵⁶ rem pecuniam accepisses, eadem ista ratione defendes, fecisse alios? Ut ego assentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potius enim, te damnato, cæteris angustior locus improbitatis defendendæ relinquetur, quam, te absoluto, alii, quod audacissime fecerunt, recte fecisse existimentur.

LXXXIX. Lugent omnes provinciæ: quaruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de nostris cupiditatibus & injuriis expostulant: locus intra oceanum jam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non, per hæc tempora, nostrorum hominum libido, iniquitasque pervaserit. Sustinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrymas, querimonias non potest. In ejusmodi re, ac moribus, si is, qui erit adductus in judicium, cum manifestis in flagitiis tenebitur, alios eadem fecisse dicit: illi exempla non deerunt: reipublicæ salus deest, si improborum exemplis improbi iudicio, ac periculo liberabuntur.

Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, quod restat, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc a me opera consumuntur? quid fedetis? cur non in media oratione mea confurgitis, atque disceditis? Vultis autem istorum audacias, ac libidines aliqua ex parte refecare? Desinite dubitare, utrum sit utilius, propter multos improbos, uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem coercere.

Tametsi quæ ista sunt exempla multorum? nam cum in causa tanta, cum in crimine maximo dici a defensore coeptum est, factitatum esse aliquid: expectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere memoria, & monumentis, ac literis, plena dignitatis, plena antiquitatis.

XC. Hæc enim plurimum solent, & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, & Catones, & Lælios commemorabis? & eos fecisse i-

⁵⁶ Ob jus dicendum... ob judicandam rem] Schemii damnatio intelligitur, de qua fute hæc duo differunt. Illo, tota Verres prætura urbana significatur; hoc vero, Sopsatri & actum est libro superiore. Idem.

dem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An cum eos non poteris proferre, proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævola, M. Scæurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt, & frumentum cellæ nomine imperaverunt. Magna est hominum auctoritas, & tanta, ut etiam delicti suspensionem tegere possit. Non habes, ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem istius æstimationis. Quo me igitur, aut ad quæ exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum versati sunt in republica, cum & optimi mores erant, & hominum existimatio gravis habebatur, & judicia severa fiebant; ad hanc hominum licentiam, & libidinem me adducis? & in quos aliquid exempli populus Romanus statui putat oportere, ab iis tu defensionis exempla quæris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ probat populus Romanus exempla, non ea, quæ condemnat, sequamur. Non circumspiciam, non quaram foris, cum habeas iudices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum, qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquorum, & clarissimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. Exempla quærimus, & ea non antiqua. Modo uterque horum exercitum habuit. Quare, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane vero? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coegit. P. Servilius quinquennium exercitui cum præset, & ista ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit sibi quidquam licere, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, quod expedit, id licere dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat? At in Sicilia factitatum est.

XCI. Quæ est ista conditio Sicilia? cur, quæ optimo jure, propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem esse debet, huic præcipua lex injuriæ definitur? Sed in ista ipsa Sicilia non quaram exemplum foris: hoc ipso ex concilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliae provinciæ, cum

esses

esses pro consule, præfuit: num quæ in tuo imperio pecuniæ cella nomine coactæ sunt? Neque ego hoc in tua laude pono: alia sunt tua facta, atque consilia, summa laude digna, quibus illam tu provinciam afflictam & perditam erexit, atque recreasti. Nam hoc de cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quæ sunt tibi igitur exempla in Sicilia cellæ, si hoc crimen non modo Marcelli factò, sed ne Lepidi quidem potes defendere?

An me ad M. Antonii æstimationem frumenti, exactioremque pecuniæ revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. Hoc enim mihi significasse, & annuisse visus est. Ex omnibus igitur populi Romani prætoribus, proconsulibus, imperatoribus, M. Antonium delegisti, & ejus unum improbissimum factum, quod imitare? Et hic utrum mihi difficile est dicere, an his existimare, ita se in illo infinito imperio M. Antonium gessisse, ut multo isti perhiciofius sit dicere, se in re improbissima voluisse Antonium imitari, quam, si possit, defendere nihil in vita se M. Antonii simile fecisse. Homines in judiciis ad crimen defendendum, non, quid fecerit quisquam, proferre solent, sed quid probarit. Antonium, cum multa contra sociorum salutem, multa contra utilitatem provinciarum & faceret, & cogitaret, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi ejus omnia facta atque consilia senatus populi que Romani judices comprobant, ita M. Antonii exemplo istius audaciam defendis.

XCI. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem, & summa prudentia præditum nominas: sed tum idem fecisse, erit existimandus, si eodem consilio fecerit. Nam genus æstimationis ipsum a me nunquam est reprehensum: sed ejus æquitas, aratorum commodo & voluntate perpenditur. Non potest reprehendi illa æstimatio, quæ aratori non modo incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Cum esset, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut æstimaret. Remissor aliquanto ejus fuit æstimatio, quam annonæ. Nam æstimavit denariis III. Vides, eandem

dem æstimationem, propter temporis dissimilitudinem, in illo laudis causam habere, in te, criminis: in illo, beneficii; in te, injuriæ?

Eodem tempore Antonius III denariis æstimavit, post messem, summa in vilitate, cum aratores frumentum dare gratis malebant: & ajebat, se tantidem æstimasse, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: sed eadem ista æstimatione alter sublevarat aratores, alter everterat. Quod nisi omnis frumenti ratio ex temporibus esset, & annonæ, non ex numero, neque ex summa, consideranda: nunquam tam grati hi sesquimodii, Q. Hortensi, fuissent; quos tu⁵⁷ cum ad mensuram tam exiguam rationem populo Romano in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. Caritas enim annonæ faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem istuc si in vilitate populo Romano largiri voluisses; de risum tuum beneficium esset, atque contemptum.

XCIII. Noli igitur dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdotem: quoniam non eo tempore, neque simili fecit annonæ. Dicit potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu & vix menstruis cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse: & istius innocentiam M. Antonii factò, atque auctoritate defendido. Nam de Sex. quidem Peducæo, fortissimo atque innocentissimo viro, quid dicetis? de quo quis unquam arator questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium diligentissimamque præturam illius hominis existimavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit. Num aut in vilitate nummum arator quisquam dedit; aut in caritate de æstimatione frumenti questus est? At uberiora cibaria facta sunt caritate: credo: neque id est novum, neque reprehendendum.

Modo C. Sentium vidimus, hominem vetere illa ac singulari innocentia præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ab eo cibariis pecuniam de-

Tom. IV.

F f f

por-

⁵⁷ Quos tu J Subauditur, cum esses quæstor. Idem. Describere autem, significat distribuere, dispertiri. Hotomannus.

portare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, si qua ad te lege venerunt: injuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen, & in judicium voco. Quod si suspiciones injicere voletis, ad plures homines, & ad plures provincias crimen hoc pertinere: non ego istam defensionem vestram pertimescam, sed me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico, & magna voce dico: *Ubiunque hoc factum est, improbe factum est. Quicumque hoc fecit, suspicio dignus est.*

XCIV. Nam, per deos immortales! videte, Judices, & prospicite animis, quid futurum sit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus, atque ab invitis aratoribus ista ratione, cellæ nomine, coegerunt: (omnino ego neminem video, præter istum: sed de hoc vobis, & concedo, esse multos,) in hoc homine rem adductam in judicium videtis. Quid facere potestis? Utrum, cum judices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere: an, cum lex sociorum causa rogata sit, sociorum querimonias non audire?

Verum hoc quoque vobis remitto. Negligite præterita, si vultis: sed ne reliquas spes turbetis, atque omnes provincias evertatis; id providete, ne avaritiæ, quæ antehac occultis itineribus atque angustiis uti solebat, auctoritate vestra viam patefaciatis illustrem atque latam. Nam si hoc probatis, & si hoc licere, pecunias isto nomine capi, judicatis: certe hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. Improbi sunt, qui pecunias contra leges cogunt: stulti, qui, quod licere judicatum est, præmittunt.

Deinde, Judices, videte, quam infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coegit, erit absolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. Quæ erit reprehensio? in quo primum injuriæ gradu resistere incipiet severitas judicis? quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, & in quo primum æstimationis iniquitas, atque improbitas reprehendatur? Non enim a vobis summa, sed genus æstimationis erit comprobatum.

tum. Neque hoc potestis judicare, ternis denariis æstimare licere; denis non licere. Ubi enim semel ab annonæ ratione, & ab aratorum voluntate, res ad prætoris libidinem translata est: non est jam in lege, atque in officio, sed in voluntate hominum, atque avaritia, positus modus æstimandi.

XCV. Quapropter, si vos semel in judicando finem æquitatis & legis transferitis, scitote, vos nullum cæteris in æstimando finem improbitatis & avaritiæ reliquisse. Videte igitur, quam multa simul a vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum injuria cepisse. Non est satis. Sunt alii quoque plures, qui idem fecerint. Absolvite etiam illos, si qui sunt: ut uno judicio quam plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est. Facite ut cæteris posthac idem liceat. Licebit. At hoc parum est. Permittite, ut liceat, quanti quisque velit, tanti æstimet. Æstimabit. Videtis jam profecto, Judices, hac æstimatione a vobis comprobata, neque modum posthac avaritiæ cuiusquam, neque penam improbitatis futuram.

Quas ob res quid agis, Hortensi? Consul es designatus: provinciam sortitus es: de æstimatione cum dices frumenti, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto recte factum esse defendes, te facturum profiteri, & quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil est quod putetis quemquam posthac commissurum, ut de pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellæ nomen, æstimationis magnitudine, consequatur.

XCVI. At enim est quiddam, quod, etiam si palam in defendendo non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id suspicari, & cogitare possitis: pertinere hoc ad commodum senatorium: pertinere ad utilitatem eorum qui judicent, qui in provinciis cum potestate, aut cum legatione se futuros aliquando arbitrentur. Præclaros vero existimas judices nos habere, quos alienis peccatis concessuros putes, quo facilius ipsos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id socios, nationesque exteras existimare, si senato-

res judicent, hoc certe unum genus infinitæ pecuniæ per summam injuriam cogendæ, nullo modo posse reprehendi?

Quod si ita est, quid possumus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempublicam sistere negat posse, ni ad equestrem ordinem judicia referantur? Quod si ille hoc unum agitare cœperit, esse aliquod genus cogendæ pecuniæ, senatorum commune, & jam prope concessum ordini, quo genere ab fociis maxima pecunia per summam injuriam avertatur: neque ullo modo senatoriis judiciis reprehendi posse, idque, dum equester ordo judicaret, nunquam esse commissum: quis obfistet? quis erit tam cupidus vestrum, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis possit recusare?

XCVII. Atque utinam possit aliqua ratione hoc crimen, quamvis falsa, modo humana atque usitata, defendere! minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium, judicaretis. Negaret hic æstimatione se usum? vos id credidisset homini, non factum comprobasse videremini. Nullo modo negare potest: urgetur a tota Sicilia, nemo est ex tanto numero aratorum, a quo pecunia cellæ nomine non sit exacta.

Vellem etiam hoc possit dicere, nihil ad se istam rationem pertinere: per quæstores rem frumentariam esse administratam. Ne id quidem ei licet dicere: propterea quod ipsius literæ recitantur, ad civitates de ternis denariis missæ. Quæ est igitur defensio? Feci quod arguis: coegi pecunias maximas cellæ nomine: sed hoc mihi licuit: vobis, si prospicitis, licebit. Periculosum provinciis, genus injuriæ confirmari judicio: perniciosum nostro ordini, populum Romanum existimare, non posse eos homines, qui ipsis legibus teneantur, leges in judicando religiose defendere.

Atque isto prætore, Judices, non solum æstimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. Neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis literis & testimoniis civitatum, frumenti in cellam imperati. Reperietis quinque tanto, Judices, amplius istum, quam quantum ei in cellam sumere licitum sit, civitatibus imperasse. Quid ad hanc impuden-

dentiam addi potest, si & æstimavit tanti, ut homines ferre non possent, & tanto plus, quam erat ei concessum legibus, imperavit?

Quapropter, cognita tota re frumentaria, Judices, jam facillime perspicere potestis, amissam esse populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos iltius damnatione recuperatis. Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris, & si aratorum numerum ac nomen extinxeris? Quid enim potest esse in calamitate residui, quod non ad miseros aratores, isto prætore, per summam injuriam ignominiamque pervenerit? quibus, cum decumas dare deberent, vix ipsis decumæ relictae sunt: cum pecunia deberetur, soluta non est: cum optima æstimatione senatus frumentum eos in cellam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt.

XCVIII. Dixi jam antea, Judices, ut has omnes injurias tollatis, tamen ipsam rationem arandi spe magis, & jucunditate quadam, quam fructu, atque emolumento teneri. Etenim ad incertum casum, & eventum, certus quotannis labor, & certus sumptus impenditur. Annona porro pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. Si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: ut aut male vendendum intelligas, si processit; aut male perceptos fructus, si recte licet vendere. Totæ autem res rusticæ ejusmodi sunt, ut eas non ratio, neque labor, sed res incertissimæ, venti, tempestatesque moderentur. Hinc cum unæ decumæ lege, & conditione⁵⁸ trahantur: alteræ novis institutis propter annonæ rationem imperentur: ematur præterea frumentum quotannis publice: postremo etiam in cellam magistratibus, & legatis imperetur: quid, aut quantum præterea est, quod aut liberum possit habere ille arator, ac dominus in potestate suorum fructuum, aut in ipsis fructibus solutum?

Quod si hæc feruntur omnia: si vobis potius, ac populo Romano, quam sibi, & suis commodis, opera, sumptu, labo-

⁵⁸ *Lege & conditione*] Ea lege & conditione, qua in amicitiam pop. Romani recepti sunt. *Conditio* passionem significat. *Horatius* *mur. Vetus, lege & consuetudine trahantur.* Nannius.

418 *IN VERREM ACT. II. LIB. III.*
 labore deferviunt: etiamne hæc nova debent edicta, & imperia pratorum, & Apronii dominationem, & Veneriorum fervorum furta, rapinasque perferre? etiamne frumentum pro empto gratis dare? etiamne in cellam cum cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta, atque damna maximis injuriis, contumeliisque perferre? Itaque hæc, Judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas, atque a dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc iudicio, nisi ut antiquissimi focii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani, atque aratores, vestra severitate & diligentia, me duce, atque auctore, in agros, atque in ædes suas revertantur.

NICO-

419
 NICOLAI HORTENSII

DE RE FRUMENTARIA ROMANORVM

Ad superioris Orationis illustrationem.

IBER tertius Acculationis totus est de re frumentaria, hoc est de furtis, quibus Verres detraxit de civitate, ut ait Cicero, *de vitellio, de vita & sanguine populi Romani*. Ista me admonerunt, ut paulo diligentius in rem frumentariam Romanorum inquirem; rem cognitione jucundam & utilem, intuenti quibus artibus populo prope immenso victus sine labore compararetur; & quam iusta sint querelæ, quas a fide Tullius deplorare solet de averfo Siculo frumento, & de veniis Clodia lege femisibus, ac trientibus.

In argumento simili versati sunt olim J. Lipsius, & Vincent. Contarenus; quædam ab illo; ab hoc vero non pauca huc transtulit.

Hujusce disputationis hæc erunt capita. I. Populi Romani parcimonia. II. Deinde avaritia. III. Frumento empto & veltigali populus Romanus utebatur. IV. Largitionum frumentariorum origo & causa. V. Prima largitiones. VI. Leges frumentariæ. 1. Gracchi. 2. Incerti auctoris. 3. Apuleja. 4. Livia. 5. Terentia-Cassia. 6. Senatus-consultum Catonianum. 7. P. Clodii. VII. Modus frumenti qui dabatur. An vitium? VIII. Qui accipiebant, & quomodo. IX. Numerus accipientium. X. Curatores rei frumentariæ. XI. Per quos frumentum distribuebatur. XII. Provinciæ frumentariæ.

I. Primis temporibus summa fuit Romanorum parcimonia. Bina jugera ad alendam familiam erant satis: nulli civi majorem agrorum modum Romulus attribuit. *M. Curius post triumphos, inanis sumque rerum adjectum imperio, nota concio est: perniciosum intelligi creem, cui septem jugera non sufficerent: que mensura plebi post exactos reges assignata est.* Plin. xviii. 2. &

3. His moribus non modo sufficiebant fruges domesticæ, nulla provinciarum pascente Italiæ, verum etiam annonæ vilitas incredibilis erat. *Ibid.* Testatur Polybius, II. 15. etiam ætate sua medimum Siculum, non vero modicum, ut Casaubonus vertit, Budaem perperam secutus, venisse obolis quatuor; Gall. *cing. sols.*

II. Sed ubi avaritia & luxuria in republicam immigraverit, rerum facies immutata est. Nullus agrorum habendorum modus fuit. Leges ferendæ fuerunt, quibus cupiditas coerceretur, & modus definitur agri, quem Nobilium quisque possideret. Leges vanae fuerunt. Ipsi earum auctores in eas primi peccaverunt. Avero freni impatiens flagravat avaritia. *Liv. vi. 35. Plin. ubi supra. Appian. Croll. 1.*

III. Interea quanto rura potentiorum ampliora in dies fiebant, tanto magis plebi crescebat difficultas frumentaria. Suberat difficultatis istius altera causa, distributiones agrariæ, quæ tribunitiis factionibus constitutæ, aliquantulum opis civibus aliquot asserabant, cum ceteri languerent inopia. Ergo his malis querendum fuit remedium. Ut sufficerentur populo cibaria, quæ industria sua sibi parare jam amplius non poterat, senatus legatos in feraciores Italiæ provincias, ad comparandum frumentum quod plebi vitium daretur, subinde mittendos curavit; maxime vero in Etruriam, quæ frumento tantum abundabat, ut magnam ejus vim præstare vicinis possit.

Præterea ut Romanorum ditiori provinciæ subjeti coeperunt, ager earum, factus publicus jure victoriæ, illis quidem redditus est, verum ea conditione, ut decimam partem frugum, quas ex suis arationibus perciperent, tributî nomine penderent. Quod primo quidem in Italiæ; deinde in Sicilia, Africa, cæterisque provinciis, pro ut subiciebantur, factitatum esse constat.

Hæc